

EKOLOGIK TOZA QISHLOQ XO'JALIGI MAHSULOTLARI BOZORINI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

Amirov Lochinbek Fayzullayevich

Mehnat va ijtimoiy munosabatlar akademiyasi "Iqtisodiyot va boshqaruv" kafedrasida dotsenti, Phd

Email: amirovlochinbek863@gmail.com

Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-9734-9118>

Annotatsiya: Mazkur maqolada ekologik toza qishloq xo'jaligi mahsulotlari bozorini shakllantirish va rivojlantirishning nazariy, institutsional hamda iqtisodiy jihatlarini tadqiq etilgan. Ekologik toza mahsulotlar bozorining barqaror rivojlanish, yashil iqtisodiyot, organik qishloq xo'jaligi va qiymat zanjiri konsepsiyalari bilan o'zaro bog'liqligi ochib berilgan. Jahon organik qishloq xo'jaligi bozorining zamonaviy holati, organik qishloq xo'jaligi yerlari, ishlab chiqaruvchilar soni, chakana savdo hajmi hamda xalqaro savdo ko'rsatkichlari tahlil qilingan. O'zbekistonda organik mahsulotlar bozorini tartibga soluvchi huquqiy-institutsional mexanizmlar, sertifikatlash, qayta ishlash, logistika, markirovkalash va eksport salohiyati bilan bog'liq imkoniyatlar o'rganilgan. Tadqiqot natijasida ekologik toza qishloq xo'jaligi mahsulotlari bozorini ishlab chiqarish, sertifikatlash, raqamli kuzatuv, qayta ishlash, logistika, marketing va eksportni yagona qiymat zanjiriga birlashtirish asosida rivojlantirish mexanizmi taklif etilgan.

Kalit so'zlar: ekologik toza mahsulot, organik qishloq xo'jaligi, yashil iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, organik bozor, sertifikatlash, qiymat zanjiri, qishloq xo'jaligi, ekologik xavfsizlik, eksport.

Abstract: This article examines the theoretical, institutional, and economic aspects of the formation and development of the market for environmentally friendly agricultural products. The interrelationship between the market for environmentally friendly products and the concepts of sustainable development, green economy, organic agriculture, and value chains is explored. The current state of the global organic agricultural market is analyzed, including indicators such as the area of organic agricultural land, the number of producers, retail sales volume, and international trade. The legal and institutional mechanisms regulating the organic products market in Uzbekistan are examined, along with opportunities related to certification, processing, logistics, labeling, and export potential. As a result of the study, a mechanism for developing the market for environmentally friendly agricultural products is proposed based on integrating production, certification, digital traceability, processing, logistics, marketing, and export into a unified value chain.

Keywords: environmentally friendly products, organic agriculture, green economy, sustainable development, organic market, certification, value chain, agriculture, environmental safety, export.

Абстрактный: В данной статье исследованы теоретические, институциональные и экономические аспекты формирования и развития рынка экологически чистой сельскохозяйственной продукции. Раскрыта взаимосвязь рынка экологически чистой продукции с концепциями устойчивого развития, зелёной экономики, органического сельского хозяйства и цепочек создания стоимости. Проанализировано современное состояние мирового рынка органического сельского хозяйства, включая показатели площади органических сельскохозяйственных угодий, количества производителей, объёма розничных продаж и международной торговли. Изучены правовые и институциональные механизмы регулирования рынка органической продукции в Узбекистане, а также возможности, связанные с сертификацией, переработкой, логистикой, маркировкой и экспортным потенциалом. В результате исследования предложен механизм развития рынка экологически чистой сельскохозяйственной продукции на основе интеграции производства, сертификации, цифровой прослеживаемости, переработки, логистики, маркетинга и экспорта в единую цепочку создания стоимости.

Ключевые слова: экологически чистая продукция, органическое сельское хозяйство, зелёная экономика, устойчивое развитие, органический рынок, сертификация, цепочка создания стоимости, сельское хозяйство, экологическая безопасность, экспорт.

Kirish (Введение/Introduction).

Bugungi kunda jahon iqtisodiyotida ekologik muvozanatni saqlash, tabiiy resurslardan samarali foydalanish va aholini xavfsiz oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlash masalalari agrar siyosatning muhim yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda. Iqlim o'zgarishi, suv resurslarining cheklanganligi, tuproq unumdorligining pasayishi, biologik xilma-xillikning qisqarishi hamda qishloq xo'jaligida kimyoviy vositalardan foydalanish bilan bog'liq ekologik xavflar an'anaviy ishlab chiqarish modellari bilan takomillashtirish zaruratini kuchaytirmoqda.

Shu sharoitda ekologik toza va organik qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish, ularni qayta ishlash hamda ichki va tashqi bozorlarga yetkazib berish barqaror iqtisodiy rivojlanishning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Ekologik mahsulotlarga bo'lgan talabning ortishi nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilish bilan, balki iste'molchilarning oziq-ovqat sifati, inson salomatligi va mahsulotning kelib chiqishiga bo'lgan talablarining kuchayishi bilan ham izohlanadi.

FAO yondashuviga ko'ra, organik qishloq xo'jaligi tuproqning biologik faolligi, biologik xilma-xillik va tabiiy biologik jarayonlarni

rivojlantirishga yo'naltirilgan ishlab chiqarish tizimidir. Bunday yondashuvda tashqi resurslarga bog'liqlikni kamaytirish, tabiiy jarayonlardan samarali foydalanish va agroekotizimlarning uzoq muddatli barqarorligini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekistonda ham mazkur yo'nalishni rivojlantirish uchun huquqiy asoslar shakllantirilmoqda. Xususan, 2022 yil 25 aprelda qabul qilingan O'RQ-766-son «Organik mahsulotlar to'g'risida»gi Qonun organik mahsulotlarni ishlab chiqarish, qayta ishlash, saqlash, tashish, tamg'alash va realizatsiya qilish, shuningdek muvofiqlikni baholash bilan bog'liq munosabatlarni tartibga soladi.

Shu nuqtai nazardan ekologik toza qishloq xo'jaligi mahsulotlari bozorini faqat mahsulot ishlab chiqarish hajmini oshirish nuqtai nazaridan emas, balki «ishlab chiqarish – sertifikatlash – qayta ishlash – logistika – marketing – realizatsiya – iste'mol» bosqichlarining o'zaro bog'liq tizimi sifatida tadqiq etish maqsadga muvofiq.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Обзор литературы/Literature review).

Ekologik toza qishloq xo'jaligi mahsulotlari bozorini rivojlantirish masalasi so'nggi yillarda barqaror qishloq xo'jaligi, oziq-ovqat

xavfsizligi va iste'molchilarning sifatli mahsulotlarga bo'lgan talabining o'rtishi bilan bog'liq holda dolzarb ilmiy yo'nalishlardan biriga aylanmoqda. Mazkur yo'nalishdagi tadqiqotlarda organik ishlab chiqarishni rivojlantirish, bozor infratuzilmasini shakllantirish, qiymat zanjirini takomillashtirish va fermerlarni bozorga integratsiya qilish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan.

O'zbekistonda organik mahsulotlar bozorini shakllantirishning huquqiy asoslari "Organik mahsulotlar to'g'risida"gi Qonun bilan belgilab berilgan. Mazkur hujjat organik mahsulotlarni ishlab chiqarish, qayta ishlash, saqlash, tashish va realizatsiya qilish bilan bog'liq munosabatlarni tartibga solib, organik mahsulotlar bozorining institutsional asoslarini shakllantirishga xizmat qiladi [1]. Shu nuqtayi nazardan, organik mahsulotlar bozorini rivojlantirishda huquqiy tartibga solish, sertifikatlash va ishlab chiqaruvchilarning bozordagi faoliyatini qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligi tomonidan taqdim etiladigan sohaviy normativ-huquqiy hujjatlar va statistik ma'lumotlar qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi, fermer xo'jaliklari faoliyati, mahsulot yetishtirish va tarmoqning rivojlanish tendensiyalarini baholash uchun muhim axborot bazasini shakllantiradi [2]. Mazkur ma'lumotlar ekologik toza mahsulotlar bozorining hajmi, ishlab chiqarish salohiyati va hududlar kesimidagi imkoniyatlarni tahlil qilishda asosiy manba sifatida foydalanilishi mumkin.

Willer, Schlatter va Trávníček tomonidan tayyorlangan "The World of Organic Agriculture: Statistics and Emerging Trends 2026" tadqiqotida jahon organik qishloq xo'jaligining zamonaviy holati va asosiy tendensiyalari yoritilgan. Mazkur manbada organik qishloq xo'jaligi maydonlari, ishlab chiqaruvchilar soni, organik mahsulotlar bozori va xalqaro savdoning rivojlanish ko'rsatkichlari tahlil qilingan [3]. Ushbu ma'lumotlar organik mahsulotlarga bo'lgan talab xalqaro miqyosda shakllanganini va mazkur bozor eksport salohiyatiga ega yo'nalishlardan biri ekanini ko'rsatadi.

Willer, Trávníček va Schlatter tomonidan tayyorlangan "The World of Organic Agriculture: Statistics and Emerging Trends 2024" hisobotida ham organik qishloq xo'jaligining yer maydonlari, ishlab chiqaruvchilar soni, organik bozorlar va xalqaro savdo dinamikasi tahlil qilingan [4]. Ushbu yondashuv ekologik toza mahsulotlar bozorini baholashda nafaqat ishlab chiqarish hajmini, balki iste'mol, tashqi savdo va bozor geografiasini ham hisobga olish zarurligini ko'rsatadi.

FAO tomonidan organik qishloq xo'jaligiga bag'ishlangan materiallarda organik ishlab chiqarish agroekotizim salomatligi, biologik xilma-xillik, tuproq unumdorligi va tabiiy jarayonlarni qo'llab-quvvatlaydigan barqaror ishlab chiqarish tizimi sifatida ko'rib chiqiladi [5]. Shu bilan birga, organik qishloq xo'jaligi ekologik jihatdan barqaror mahsulot ishlab chiqarish bilan bir qatorda, qishloq hududlarida yangi bozor imkoniyatlarini shakllantirishga xizmat qilishi mumkin.

Walker, DeMatteis va Lienert tadqiqotlarida barqaror oziq-ovqat qiymat zanjirlarini rivojlantirish uchun muayyan qiymat zanjirlarini tanlash, ularning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik xususiyatlarini baholash masalalariga e'tibor qaratilgan [6]. Mazkur yondashuv ekologik toza mahsulotlar bozorini faqat ishlab chiqarish nuqtayi nazaridan emas, balki mahsulotni fermerdan yakuniy iste'molchiga yetkazib berish jarayonida ishtirok etuvchi barcha subyektlar o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlarni tizim sifatida o'rganish imkonini beradi.

FAO/UNEP tomonidan ishlab chiqilgan barqaror qiymat zanjirlari konsepsiyasida oziq-ovqat tizimlarining iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik barqarorligi o'zaro bog'liq holda ko'rib chiqiladi [7]. Mazkur yondashuvga ko'ra, qiymat zanjirining barqarorligi faqat iqtisodiy samaradorlik bilan emas, balki ijtimoiy natijalar va atrof-muhitga ta'sir bilan ham baholanishi lozim.

Edwardson va Santacoloma organik mahsulotlarning qiymat zanjirlarini rivojlantirish mamlakatlarda kichik fermerlarning daromadlarini oshirish nuqtayi nazaridan tadqiq qilgan. Mualliflar turli mamlakatlardagi organik mahsulot zanjirlarini tahlil qilib, marketing, moliyalashtirish, mahsulotni qayta ishlash va qo'shimcha qiymat yaratish masalalarini ko'rib chiqqan [8]. Tadqiqot yondashuvi organik mahsulotlar bozorida fermerlarning daromadlarini oshirish uchun ishlab chiqarishning o'zi yetarli emasligi, balki samarali marketing va qiymat zanjiri mexanizmlarini shakllantirish zarurligini ko'rsatadi.

Yevropa Komissiyasining "EU Imports of Organic Agri-Food Products – Key Developments in 2024" hisobotida organik qishloq xo'jaligi mahsulotlarining xalqaro savdosi va Yevropa bozoridagi import jarayonlari tahlil qilingan [9]. Ushbu manba O'zbekiston kabi organik mahsulot ishlab chiqarish salohiyatiga ega mamlakatlar uchun tashqi bozor talablari, eksport standartlari, sertifikatlash va xalqaro savdo kanallarini o'rganish muhimligini ko'rsatadi.

FiBL statistik ma'lumotlari organik qishloq xo'jaligining yer maydonlari, ishlab chiqaruvchilar, bozor hajmi va xalqaro savdosi

bo'yicha muntazam ma'lumotlar bazasini shakllantiradi [10]. Ushbu statistik ma'lumotlar ekologik toza mahsulotlar bozorining rivojlanish tendensiyalarini xalqaro va milliy darajada taqqoslash, bozor salohiyatini baholash hamda kelgusidagi rivojlanish yo'nalishlarini aniqlash uchun muhim ahamiyatga ega.

Umuman olganda, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ekologik toza qishloq xo'jaligi mahsulotlari bozorini rivojlantirish huquqiy tartibga solish, organik sertifikatlash, ishlab chiqarish, qiymat zanjirini shakllantirish, marketing, logistika, qayta ishlash va eksport kabi o'zaro bog'liq omillarni qamrab oladi. Biroq O'zbekiston sharoitida ekologik toza mahsulotlar bozorining hududiy salohiyatini baholash, iste'molchilar talabi va narx omillarini o'rganish, fermerlarni bozorga integratsiya qilish mexanizmlarini takomillashtirish hamda eksport imkoniyatlarini kompleks baholash masalalari qo'shimcha tadqiqotlarni talab etadi.

Tadqiqotni amalga oshirishda foydalanilgan usullar (Методы /Methods).

Tadqiqotning metodologik asosini ekologik toza qishloq xo'jaligi mahsulotlari bozorini shakllantirish va rivojlantirishga oid nazariy yondashuvlar, institutsional-iqtisodiy tamoyillar hamda barqaror rivojlanish konsepsiyasi tashkil etadi. Tadqiqot jarayonida ekologik toza va organik mahsulotlar bozorining rivojlanish tendensiyalarini aniqlash maqsadida tizimli yondashuv, taqqoslash, statistik tahlil, dinamik qatorlar tahlili, induksiya va deduksiya, grafik tasvirlash usullaridan foydalanildi.

Tahlil uchun xalqaro tashkilotlar, jumladan FAO, FiBL, IFOAM – Organics International, shuningdek, O'zbekiston Respublikasining rasmiy statistik ma'lumotlari, normativ-huquqiy hujjatlar va sohaviy materiallaridan foydalanildi. Jahon organik bozorining holati organik yer maydonlari, ishlab chiqaruvchilar soni, chakana savdo hajmi va xalqaro savdo ko'rsatkichlari asosida baholandi. O'zbekistondagi imkoniyatlar esa qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish dinamikasi, institutsional mexanizmlar, sertifikatlash, qayta ishlash, logistika va eksport yo'nalishlari orqali o'rganildi.

Tadqiqotda olingan natijalar o'zaro taqqoslanib, ekologik toza mahsulotlar bozorining rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar aniqlandi. Shuningdek, qiymat zanjiri yondashuvi asosida ishlab chiqarish, sertifikatlash, qayta ishlash, qadoqlash, logistika, raqamli kuzatuv, ichki bozor va eksport jarayonlarining o'zaro bog'liqligi tahlil qilindi. Mazkur yondashuvlar asosida O'zbekistonda ekologik toza qishloq xo'jaligi mahsulotlari bozorini rivojlantirishning institutsional-iqtisodiy modeli va amaliy takliflari ishlab chiqildi.

Tahlil va natijalarlar (Анализ и результаты/Analysis and results).

Ekologik toza qishloq xo'jaligi mahsulotlari bozorining shakllanishi barqaror rivojlanish, yashil iqtisodiyot, ekologik iqtisodiyot, institutsional iqtisodiyot hamda qiymat zanjiri nazariyalarining o'zaro uyg'unligi asosida namoyon bo'ladi.

Barqaror rivojlanish konsepsiyasi nuqtayi nazaridan ekologik toza mahsulotlar ishlab chiqarish iqtisodiy manfaatlar bilan bir qatorda ekologik va ijtimoiy natijalarni ham hisobga olishni nazarda tutadi. Ya'ni ishlab chiqarish hajmining ko'payishi bilan bir vaqtda tuproq unumdorligi, suv resurslari, biologik xilma-xillik va inson salomatligini muhofaza qilish ta'minlanishi lozim.

Yashil iqtisodiyot konsepsiyasida esa iqtisodiy o'sishni tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va ekologik xavflarni kamaytirish bilan uyg'unlashtirish muhim hisoblanadi. Bu nuqtayi nazardan ekologik toza qishloq xo'jaligi mahsulotlari bozori yashil iqtisodiyotga o'tishning amaliy mexanizmlaridan biri sifatida qaralishi mumkin.

Ekologik mahsulotlarning iqtisodiy qiymati faqat yetishtirish jarayonida emas, balki uni saralash, qayta ishlash, sertifikatlash, qadoqlash, saqlash, tashish va realizatsiya qilish jarayonlarida ham shakllanadi.

1-rasm. Ekologik toza qishloq xo'jaligi mahsulotlarining qiymat zanjiri¹

Ushbu zanjirdan ko'rinib turibdiki, ekologik mahsulotning raqobatbardoshligi faqat ishlab chiqarish texnologiyasiga emas, balki sertifikatlash, logistika, saqlash, qadoqlash va iste'molchiga ishonchli axborot yetkazish tizimiga ham bog'liq.

Jahon organik qishloq xo'jaligining 2024-yilgi holati organik mahsulotlarga bo'lgan talab va ishlab chiqarish ko'lami kengayib borayotganini anglatadi. Xususan, organik qishloq xo'jaligi yerlari 98,9 mln gektar, ishlab chiqaruvchilar soni 4,84 mln nafarga yetgan. Global organik oziq-ovqat va ichimliklar chakana savdosi esa 145 mlrd yevroni tashkil qilgan.

Hududlar kesimida AQSH 60,4 mlrd yevro, Germaniya 17,0 mlrd yevro, Xitoy 15,5 mlrd yevrolik bozor hajmi bilan ajralib turadi. Shuningdek, Yevropa Ittifoqi va AQSHga organik mahsulotlar importining 5,9 mln tonnaga yetishi mazkur segmentda xalqaro savdo aloqalari faollashayotganidan dalolat beradi.

1-jadval

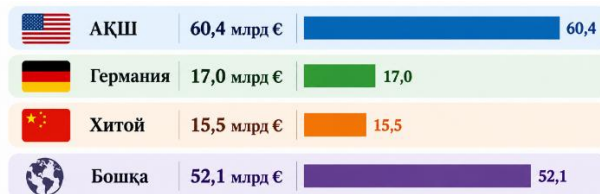
Jahon organik qishloq xo'jaligining asosiy ko'rsatkichlari (2024-yil)²

Ko'rsatkich	2024-yil
Organik qishloq xo'jaligi yerlari	98,9 mln ga
Organik ishlab chiqaruvchilar	4 844 872 nafar
Global organik oziq-ovqat va ichimliklar chakana savdosi	145,0 mlrd yevro
AQSH organik bozori	60,4 mlrd yevro
Germaniya organik bozori	17,0 mlrd yevro
Xitoy organik bozori	15,5 mlrd yevro
YEI va AQSHga organik mahsulotlar importi	5,9 mln tonna

Mazkur holat O'zbekiston uchun organik qishloq xo'jaligini kengaytirish, xalqaro standartlar asosida sertifikatlashni yo'lga qo'yish, mahsulotlarni qayta ishlash va tashqi bozorlarga yetkazib berish imkoniyatlarini oshiradi. Shu bois keyingi tahlillarda organik ishlab chiqarishning hududiy tarkibi, bozor dinamikasi, iste'mol talabi, eksport

imkoniyatlari va O'zbekistondagi mavjud salohiyatni alohida ko'rib chiqish maqsadga muvofiq.

2024 yilda AQSH 60,4 mlrd yevrolik bozor hajmi bilan yetakchi o'rinni egallagan. Germaniyada 17,0 mlrd yevro, Xitoyda 15,5 mlrd yevrolik organik mahsulotlar bozori shakllangan. Qolgan mamlakatlar hisssasi esa 52,1 mlrd yevroni tashkil etgan.

2-rasm. Jahon organik mahsulotlar bozorining asosiy segmentlari, 2024-yil³

Rasm ma'lumotlari organik mahsulotlarga talabning asosiy qismi iqtisodiy jihatdan yirik va iste'mol bozori rivojlangan mamlakatlarda jamlanganini anglatadi. Ayniqsa, AQSH bozorining katta hajmi organik mahsulotlarning keng iste'mol segmentiga aylanganini ko'rsatadi. Germaniya va Xitoyning ham yuqori ko'rsatkichlarga ega ekanligi Yevropa va Osiyo bozorlarida mazkur mahsulotlarga talab barqaror ekanligidan dalolat beradi.

Shu nuqtai nazardan, O'zbekiston uchun organik mahsulotlar eksportini rivojlantirishda AQSH, Yevropa va Osiyodagi yuqori talabli bozorlarni o'rganish, ularning sifat va sertifikatlash talablariga moslashish hamda eksportbop mahsulot turlarini kengaytirish muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

3-rasm. Organik qishloq xo'jaligining global ko'rsatkichlari⁴

3-rasm ma'lumotlari 2023–2024 yillarda jahon organik qishloq xo'jaligida yer resurslari va ishlab chiqaruvchilar soni bo'yicha turlicha dinamika shakllanganini ko'rsatadi. 2023 yilda organik qishloq xo'jaligi yerlari 98,9 mln gektarni tashkil etgan bo'lsa, 2024 yilda ham ushbu ko'rsatkich 98,9 mln gektar darajasida saqlangan. Demak, bir yil davomida organik ishlab chiqarishga jalb etilgan yer maydoni hajmida sezilarli o'zgarish kuzatilmagan.

Biroq ishlab chiqaruvchilar sonida ijobiy o'zgarish qayd etilgan. 2023 yilda 4,3 mln nafar bo'lgan organik mahsulot ishlab chiqaruvchilar soni 2024 yilda 4,84 mln nafarga yetgan. Natijada ularning soni qariyb 540 ming nafarga, ya'ni 12,6 foizga oshgan. Yer maydoni o'zgarmagan sharoitda ishlab chiqaruvchilar safining kengayishi organik qishloq xo'jaligiga yangi fermer va xo'jalik subyektlarining kirib kelayotganini anglatadi.

Ushbu holat organik mahsulotlar bozorida taklifni shakllantirishda yer maydonini kengaytirish bilan bir qatorda, mavjud resurslardan samarali foydalanish, ishlab chiqarish texnologiyalarini takomillashtirish va fermerlarni organik standartlarga moslashtirish muhimligini ko'rsatadi. Ayniqsa, ishlab chiqaruvchilar sonining o'sishi sertifikatlash, sifat nazorati va mahsulotlarni bozorga chiqarish infratuzilmasiga bo'lgan talabni ham oshiradi.

O'zbekistonda qishloq xo'jaligi mahsulotlari umumiy hajmining 2020–2024 yillardagi dinamikasi agrar sektorda ishlab chiqarish ko'lami izchil kengayganini anglatadi. 2020 yilda qishloq xo'jaligi mahsulotlari hajmi 250 250,6 mlrd so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2024 yilga kelib ushbu ko'rsatkich 439 948,0 mlrd so'mga yetgan. Shu tariqa, besh yil davomida mahsulotlar hajmi 189 697,4 mlrd so'mga, ya'ni qariyb 75,8 foizga oshgan.

¹ Muallif ishlanmasi

² Muallif ishlanmasi

³ Muallif ishlanmasi

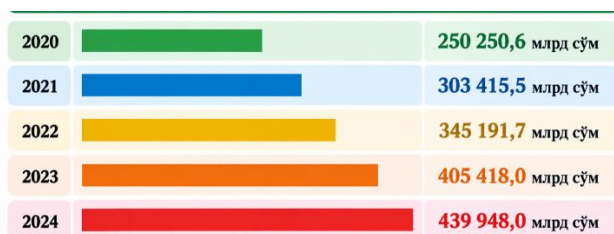
⁴ Muallif ishlanmasi

2-jadval
O'zbekistonda qishloq xo'jaligi mahsulotlari umumiy hajmining
dinamikasi⁵

Yil	Qishloq xo'jaligi mahsulotlari hajmi, mlrd so'm	O'sish sur'ati, %
2020	250 250,6	–
2021	303 415,5	21,2
2022	345 191,7	13,8
2023	405 418,0	17,4
2024	439 948,0	8,5

Yillik o'sish sur'atlari ham ijobiy bo'lib, 2021 yilda 21,2 foiz, 2022 yilda 13,8 foiz, 2023 yilda 17,4 foizni tashkil qilgan. 2024 yilda o'sish sur'ati 8,5 foizgacha pasaygan bo'lsa-da, mahsulotlar umumiy qiymatining o'sish tendensiyasi saqlanib qolgan. Bu agrar ishlab chiqarish hajmi kengayishi bilan birga, tarmoqda resurslardan foydalanish samaradorligi, texnologik yangilanish va bozor talabining ta'siri kuchayib borayotganini anglatadi.

Mazkur dinamika ekologik toza qishloq xo'jaligi mahsulotlari bozorini shakllantirish uchun ham muhim asos hisoblanadi. Qishloq xo'jaligi mahsulotlari umumiy hajmining ortishi organik va ekologik toza mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish, ularni qayta ishlash hamda ichki va tashqi bozorlarga chiqarish uchun iqtisodiy imkoniyatlarni oshiradi.

4-rasm. O'zbekistonda qishloq xo'jaligi mahsulotlari hajmi
dinamikasi⁶

O'zbekistonda qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi 2020–2024 yillarda barqaror o'sish tendensiyasiga ega bo'lgan. 2020 yildagi

250 250,6 mlrd so'mlik hajm 2024 yilga kelib 439 948,0 mlrd so'mga yetgan. Natijada tahlil qilinayotgan davrda agrar mahsulotlar qiymati 189 697,4 mlrd so'mga yoki 75,8 foizga ko'paygan.

Yillar bo'yicha dinamika ham izchil xarakterga ega: 2021 yilda hajm 303 415,5 mlrd so'm, 2022 yilda 345 191,7 mlrd so'm, 2023 yilda 405 418,0 mlrd so'm, 2024 yilda esa 439 948,0 mlrd so'mni tashkil etgan. Ayniqsa,

2022–2023 yillarda mahsulot hajmining 60 226,3 mlrd so'mga oshishi agrar ishlab chiqarish faolligining sezilarli kuchayganini anglatadi.

Agrar sektordagi ushbu o'sish ekologik toza mahsulotlar segmentini kengaytirish uchun ham muayyan iqtisodiy imkoniyatlarni yuzaga keltiradi. Biroq umumiy qishloq xo'jaligi mahsulotlari hajmining ortishi ekologik toza mahsulotlar ulushi ham xuddi shu sur'atda ko'payganini anglatmaydi. Shuning uchun mavjud ishlab chiqarish salohiyatini organik texnologiyalar, ekologik standartlar, sertifikatlash, qayta ishlash va zamonaviy saqlash-logistika tizimlari bilan bog'lash bozorni rivojlantirishning keyingi muhim bosqichi hisoblanadi.

3-jadval
Organik mahsulotlar bozorining institutsional tarkibi⁷

Yo'nalish	Institutsional mexanizm
Ishlab chiqarish	Organik ishlab chiqarish talablariga rioya qilish
Qayta ishlash	Organik xomashyo maqomini saqlash
Sertifikatlash	Muvofiqlikni baholash
Saqlash	Mahsulotlarni belgilangan talablar asosida saqlash
Transport	Mahsulot xususiyatlarini saqlagan holda tashish
Tamg'lash	Iste'molchiga mahsulot haqida axborot berish
Realizatsiya	Ichki va tashqi bozorlarda sotish
Nazorat	Davlat nazorati va belgilangan talablarga rioya

Ekologik toza mahsulotlar bozorining samarali faoliyat yuritishi ishlab chiqarishdan tortib iste'molchiga yetkazib berishgacha bo'lgan barcha bosqichlarni qamrab oluvchi institutsional mexanizmlarning uyg'unligiga bog'liq. Shu nuqtayi nazardan, jadvalda keltirilgan yo'nalishlar ekologik toza mahsulotlar uchun yagona qiymat zanjirini shakllantirishning asosiy elementlarini ifodalaydi.

⁵ Muallif ishlanmasi

⁶ Muallif ishlanmasi

Dastlabki bosqichda ishlab chiqarish organik mahsulotlarga qo'yiladigan talablarga rioya qilishni nazarda tutadi. Keyingi qayta ishlash jarayonida organik xomashyoning xususiyatlarini saqlash, sertifikatlash orqali mahsulotning belgilangan mezonlarga muvofiqligini tasdiqlash talab etiladi. Bu bosqichlar iste'molchining mahsulot sifati va kelib chiqishiga bo'lgan ishonchini shakllantirishda alohida ahamiyatga ega.

Saqlash va transport jarayonlarida mahsulotning ekologik xususiyatlarini yo'qotmaslik, tegishli sharoitlarda saqlash hamda tashish talab qilinadi. Tamg'lash esa iste'molchiga mahsulotning tarkibi, xususiyatlari va organik maqomi haqida axborot yetkazish vositasi sifatida xizmat qiladi. Realizatsiya bosqichida ichki va tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatlari kengayadi.

Jadvaldagi nazorat mexanizmi mazkur jarayonlarning barchasini bir-biri bilan bog'lab turuvchi element hisoblanadi. Davlat nazorati va belgilangan standartlarga rioya etilishi soxta organik mahsulotlarning bozorga kirib kelishini cheklash, mahsulot sifati va iste'molchilar huquqlarini himoya qilish imkonini beradi.

Shuning uchun ekologik toza qishloq xo'jaligi mahsulotlari bozorini rivojlantirishda alohida bosqichlarni joriy etishning o'zi emas, balki ishlab chiqarish–qayta ishlash–sertifikatlash–saqlash–transport–tamg'lash–realizatsiya–nazorat jarayonlarini yagona institutsional tizim sifatida shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa va takliflar Xulosa va takliflar (Выводы и предложения/Conclusion).

Ekologik toza mahsulotlar bozorini rivojlantirish faqat ishlab chiqarish hajmini oshirish bilan cheklanmasdan, uni qo'llab-quvvatlovchi huquqiy, moliyaviy va standartlashtirish mexanizmlarini yagona tizimga birlashtirishni talab etadi. Taklif etilayotgan institutsional-iqtisodiy model aynan shu yondashuvga asoslanib, davlat siyosati, ekologik ishlab chiqarish va bozor infratuzilmasi o'rtasida uzviy bog'liqlikni nazarda tutadi.

5-rasm. Ekologik toza mahsulotlar bozorini rivojlantirishning
institutsional-iqtisodiy modeli⁸

Modelning boshlang'ich qismida huquqiy baza, moliyaviy rag'bat va standartlar ekologik ishlab chiqarish uchun zarur institutsional muhitni shakllantiradi. Shu asosda ishlab chiqaruvchilarni sertifikatlash tizimiga jalb etish, organik talablarga mos ishlab chiqarishni kengaytirish va mahsulot sifatini nazorat qilish imkoniyati paydo bo'ladi.

Keyingi bosqichda qayta ishlash, qadoqlash va brendlash mahsulotning qo'shilgan qiymatini oshirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, xomashyoni tayyor mahsulotga aylantirish orqali qishloq xo'jaligi mahsulotlarining bozorbopligi va raqobatbardoshligini kuchaytirish mumkin. Yashil logistika esa mahsulotni saqlash va tashish jarayonlarida ekologik talablarni ta'minlashga qaratilgan.

⁷ Muallif ishlanmasi

⁸ Muallif ishlanmasi

Modeldagi raqamli kuzatuv mexanizmi mahsulotning ishlab chiqarishdan tortib yakuniy iste'molchigacha bo'lgan harakatini nazorat qilish imkonini beradi. Bu sertifikatlangan mahsulotning kelib chiqishini tasdiqlash, iste'molchilar ishonchini oshirish va bozorda soxta «ekologik toza» mahsulotlar tarqalishining oldini olishda muhim vosita hisoblanadi.

Shakllangan qiymat zanjiri ichki bozor va eksport yo'nalishlariga chiqish bilan yakunlanadi. Ichki talabning kengayishi ishlab chiqaruvchilar uchun barqaror bozor yaratasa, eksport kanallarining rivojlanishi yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar hisobiga tashqi savdo tushumlarini oshirish imkonini beradi. Natijada mazkur mexanizm yuqori qo'shilgan qiymat → barqaror rivojlanish zanjiri orqali ekologik va iqtisodiy samarani birlashtiradi.

Shundan kelib chiqib, O'zbekistonda ekologik toza qishloq xo'jaligi mahsulotlari bozorini rivojlantirish uchun:

1. *Ekologik toza mahsulotlarni sertifikatlash xarajatlarining bir qismini qoplash* orqali fermer va ishlab chiqaruvchilarni rag'batlantirish;

2. Organik mahsulotlarning *raqamli kuzatuv tizimini* joriy etib, mahsulotning kelib chiqishidan sotuvgacha bo'lgan harakatini elektron nazorat qilish;

3. Qishloq hududlarida *qayta ishlash, qadoqlash va saqlash infratuzilmasini* rivojlantirish;

4. Ekologik toza mahsulotlar uchun *yagona milliy tamg'alash va brendlash tizimini* takomillashtirish;

5. Eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqaruvchilarni xalqaro standartlar va sertifikatlash talablariga moslashtirish;

6. Ishlab chiqaruvchilar, sertifikatlash tashkilotlari, qayta ishlovchilar, logistika kompaniyalari va savdo subyektlarini birlashtiruvchi *yagona ekologik qiymat zanjirini* shakllantirish;

7. Ushbu mexanizmlarni *imtiyozli moliyalashtirish va soliq rag'batlari* bilan qo'llab-quvvatlash maqsadga muvofiq.

Natijada ekologik toza mahsulotlar bozorida ishlab chiqarishdan iste'molgacha bo'lgan jarayonlar o'zaro bog'lanib, ekologik xavfsizlik, ishlab chiqaruvchi daromadi, iste'molchi ishonchi va eksport salohiyatini bir vaqtning o'zida oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar (Литературы/ References):

1. O'zbekiston Respublikasining "Organik mahsulotlar to'g'risida"gi Qonuni, O'RQ-766-son, 2022-yil 25-aprel.
2. O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligi. Qishloq xo'jaligi sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlar va statistik ma'lumotlar. – Toshkent.
3. Willer, H., Schlatter, B., Trávníček, J. (Eds.). The World of Organic Agriculture: Statistics and Emerging Trends 2026. – Frick: Research Institute of Organic Agriculture (FiBL); Bonn: IFOAM – Organics International, 2026.
4. Willer, H., Trávníček, J., Schlatter, B. (Eds.). The World of Organic Agriculture: Statistics and Emerging Trends 2024. – Frick: FiBL; Bonn: IFOAM – Organics International, 2024.
5. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). Organic Agriculture: Regional Technical Platform on Green Agriculture. – Rome: FAO.
6. Walker, C., DeMatteis, L., Lienert, A. Selecting Value Chains for Sustainable Food Value Chain Development. – Rome: FAO, 2021. ISBN 978-92-5-135316-5.
7. FAO/UNEP. Sustainable Value Chains for Sustainable Food Systems. – Rome: FAO/UNEP, 2016.
8. Edwardson, W., Santacoloma, P. Organic Supply Chains for Small Farmer Income Generation in Developing Countries. – Rome: FAO, 2013. ISBN 978-92-5-107411-4.
9. European Commission. EU Imports of Organic Agri-Food Products – Key Developments in 2024. – Brussels: European Commission, 2025.
10. FiBL. FiBL Statistics: Organic Markets and Trade. – Research Institute of Organic Agriculture, Switzerland.